

Реферат на тему: "Навчальні книжки з літератури за доби Центральної Ради"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

Навчальні книжки з літератури за доби Центральної Ради

Напередодні визвольних змагань в Україні (1917-1920 рр.) і з початком широкого розгортання національної освіти по всій звільненій країні методика української літератури вже мала у своєму доробку навчальні книжки (в основному західноукраїнські), які давали знання з літератури та окреслювали коло теоретичних знань і художніх творів для вивчення у середніх і старших класах. У нову епоху — час становлення незалежної Української держави — ці здобутки були розвинені і переосмислені на більш високому освітньо-методичному рівні.

Революційні події в Російській імперії у 1917 р., становлення Української незалежної держави сприяли відкриттю українських початкових, середніх і вищих навчальних закладів, що стимулювало роботу над створенням підручників із літератури, над удосконаленням змісту і форми вже використовуваних у навчанні книжок. У цей час закладались основи підручників із літератури для вищої школи. Підручник із літератури почав інтенсивно включати в себе дидактичний апарат як керівництво самостійною роботою школяра: спочатку у початковій ланці освіти, пізніше — у середній і вищій школі.

Зі становленням української влади розвитку освіти і, зокрема, підручникотворенню, приділялася суттєва увага державними органами. Незважаючи на те, що цей етап української державності протримався неповних три роки, зроблено було надзвичайно багато. Стримувана сотнями років освітньотворча енергія народу одержала нагоду, нарешті, реалізуватись у практиці шкільництва і в побудові вищої української школи.

Уже з перших засідань Центральної Ради поруч із найголовнішими завданнями українського державотворення гостро ставиться питання про відродження рідної школи як на території України, так і за її межами, у місцях компактного проживання українців. Так, у протоколі засідань Комітету Центральної Ради з питань освіти від 11.05.1917 р. вимагалось:

"7. В освітніх справах негайного заіменування попечителями: Одеської округи Науменка, помічником (або окружним інспектором) Володимира Мойсейовича Чеховського; Харківської — професора Сумцова і помічником (або окружним інспектором) Олексія Августовича Левицького, директора Таганрозької комерційної школи — для української території округи, і поручення їм негайно переводити українізацію школи в українських місцевостях. Такі інструкції — кавказькому попечителеві щодо українських місцевостей. Міністерство повинно дати накази

попечителям і щодо українізації в середній школі і звернутися з такими ж інструкціями до вищих шкіл, в дусі постанов секції вищої школи — негайно утворити вказані там катедри українознавства, дати засоби для паралельних курсів і т.п." [9, 85-86].

Під поняттям "українознавства" широко розумілися такі навчальні дисципліни, як українська мова і література, історія і географія України, елементи краєзнавства.

У перших місяцях існування Української держави формувалися концепція нової національної школи та вимоги до підручників. У такому державної ваги документі, як "Декларація Генерального секретаріату України" від 29 вересня 1917 р., стверджувалося, що "на полі народної освіти на протязі цього академічного року має бути вироблений і по змозі здійснений проект нової по змісту і по формі школи на Україні, на підставах демократичних і національних... Так само будуть зроблені заходи до того, щоб на протязі року утворились відповідні курси для учителів і видані підручники та шкільні посібія як українські, так і інші, а також мають готуватись кадри лекторів для українських університетів та іншої вищої школи" [там само, 325-326].

У циркулярі (обіжнику) Міністерства освіти Української держави від 5 серпня 1918 р. за №1709/16103, що підписано міністром освіти Миколою Василенком, було доведено на місця (в органи освіти міських управ, до губерніяльних і повітових комісарів освітніх справ та до педагогічних рад навчальних закладів) пріоритетні напрямки освіти в незалежній Україні:

"Нині, коли Український народ має свою власну державу і напружує всі сили, щоб закласти як найміцніші підвалини під неї, українська національна школа, ця головна основа відродження народу, мусить бути особливо добре і завчасно забезпечена всім, що гарантує прямий і вільний перехід всякій українській дитині до самих верхів шкільного національно виховного навчання".

І далі:

"Тепер дітям цих шкіл, як і всіх інших, мусить бути дана можливість продовжувати далі освіту на українській мові і при тому в такій школі, де діти серед національного оточення виховали б почуття поваги й пошани до своєї рідної мови і батьківщини" [10, А.60].

Невдовзі було сформовано програму освітніх перетворень, складність яких полягала, по-перше, в тому, що для реалізації програми необхідні були кошти, яких уряду бракувало; по-друге, на виконання грандіозного плану відводилося мало часу, а саме весна і літо 1917 р.

Та, незважаючи на труднощі, вже у квітні-червні 1917 р. питання про створення нової національної школи обговорювалося на повітових і губернських з'їздах учителів, на радах робітничих, селянських і солдатських депутатів. Учасники цих заходів в цілому схвалили курс Центральної Ради у цій сфері і розробили практичні заходи щодо проведення освітньої роботи на місцях.

Ідеї, закладені Центральною Радою щодо розвитку народної освіти, практичні здобутки у цій галузі отримали продовження під час гетьманату П.Скоропадського і

Директорії УНР, в перші роки радянської влади.

Забезпечення школи навчальними книжками було найважливішою справою освітніх органів нової незалежної держави.

У додатку до обіжника Міністерства освіти "До губерніяльних і повітових народніх (земських і міських) управ..." відобразилася різноманітна плідна видавнича діяльність освітніх органів України. Про книговидавничі досягнення Доби Визвольних Змагань відомий дослідник української мови і літератури Ю.Шевельов подає такі свідчення: "Щодо кількості книжок, то 1917 р. вийшло 747 назв, 1918 р. — 1.084, а 1919 р. — 665" [11, 95].

У названому офіційному документі Міністерства освіти дається перелік педагогічних видань, які рекомендувалося замовляти відповідним місцевим освітнім органам на 1918/1919 рік. Практично цей список охоплював усі шкільні предмети початкової, середньої і вищої ланок освіти. Пропонувалося замовляти такі видання, як граматики (букварі); читанки для середніх і вищих початкових шкіл; читанки для дорослих; граматики і підручники для письмових праць; книжки для занять із мови й історії письменства.

У V розділі "Читанки" пропонувався до замовлення підручник М.Грінченко "Рідне слово". Українська читанка. Перша читанка після граматики." До цієї книжки подається цікава анотація, власне, поради щодо використання посібника в школі: "Ця книжка призначається на друге півріччя — січень — лютий — травень — для тих шкіл, в котрих будуть вести навчання по букварях Б.Грінченка і С.Русової".

Ця анотація засвідчує наступність у підручникотворенні епохи визвольних змагань із попередніми часами, за яких нагромаджувався у "підросійській" Україні певний позитивний досвід укладання навчальної книжки.

Серед списку підручників бачимо авторів раніше видаваних читанок: С.Черкасенка, Г.Шерстюка, С.Русової та інших, що прислужилися рідній школі ще в дореволюційний час, ще за колоніального становища України. Тут слід назвати і підручники з Галичини, які пропонувалися до використання на уроках у школах незалежної України. Так, зокрема, у розділі "Читанки для середніх і вищих початкових шкіл" пропонуються для вивчення усі IV частини навчальної книжки для читання А.Крушельницького ("Читанка"). У цьому документі знаходимо і пропозицію щодо використання в українських школах підручника з мови західноукраїнського педагога О.Поповича, книжки якого широко застосовувались у Західній Україні з кінця XIX ст.

Отже, освітніми органами України свідомо ставилося завдання щодо використання досягнень підручникотворення обох частин України.

Разом із тим слід зауважити, що освітяни нової епохи досить прискіпливо і виважено обирали для навчання підручники попередніх епох. Так, зокрема, у вищеназваному обіжнику Міністерства освіти подаються досить критичні зауваження щодо використання у школах підручника з української мови шанованих педагогів Марії і Бориса Грінченків. У постанові відповідної підручкової комісії про цей підручник зазначалося: "Метод, по якому складена ця книжка, застарілий: а) розклад матеріалу

по відділам дуже дрібний і шаблонний і не відповідає зростові і духовному розвитку дитини; б) прозаїчні статті і в початку кожного відділу дуже конспективні, стислі і сухі; в) матеріал для орфографічних і стилістичних вправ теж сухий, розкладений шаблоново і мало чим зв'язаний з матеріалом для пояснюваного читання, малюнки так само невдалі, мертві. Книжка зацікавити собою дітей не може. Позитивна сторона книжки — багатство матеріалу. Але педагогічно використати цей матеріал зможе тільки вчитель з певними вже, сталими педагогічними поглядами на мету, значення і засоби пояснюваного читання" [там само, А.67].

Як остаточний присуд комісії щодо читанки Марії і Бориса Грінченків у документі сказано: "Зважаючи на вище зазначене і виходячи з принципів "Єдиної школи" читанку "Рідне слово" треба визнати не придатною для вживання в сучасній школі, як підручник, але допустити в школі і вважати бажаною в кожній шкільній бібліотеці, як гарний збірник матеріалу в поміч учителю" [там само, А.67].

Аналогічно склалася ситуація і з навчальною книжкою Б.Грінченка "Граматика до науки читання і писання", яку було надруковано не за кошти МО в полтавському видавництві "Криниця".

Принциповість позиції комісії МО тут полягала в тому, що "книжка дає дуже цінний матеріал, переважно з народної творчості, але з методичного боку буквар є устарілий, малюнки не відповідні, трафаретні, мертві, без переробки і пристосування до сучасних педагогічних вимог, буквар Грінченка комісія не може радити для вживання по школах, хоч і не рахує його непридатним" [там само, А.68]. Звичайно, письменник не міг удосконалювати цей підручник далі. Як відомо, Б.Грінченко помер ще у 1910 р.

З демократичними тенденціями в українському суспільстві посилюється увага до потреб учнів у навчанні, до засобів активізації їхньої навчальної діяльності, до свідомого сприймання виучуваного матеріалу. Українські підручники за доби УНР почали збагачуватися дидактичним апаратом — системою завдань і питань до основних розділів навчальної книжки: до біографій письменників, критичного матеріалу і до художніх творів, які репрезентували того чи іншого письменника. Підручники доповнювалися різноманітними завданнями, які призначалися для самостійного навчання, поглиблення та закріплення знань школярів. Це були в основному завдання на кмітливість і на перевірку знань виучуваних правил.

Так, у читанці Т.Хуторного (Т.Лубенця) [12] ми знаходимо такі вправи для самостійного опрацювання дітьми:

Напиши, які ти знаєш сусідні села.

Напиши, як у вас обідають.

Намалюй, як можеш, коня, або корову, або собаку.

Напиши, як і де бачив ти захід сонця.

Намалюй землю, траву.

Наступна читанка Т.Хутірної "Друга читанка після граматики" теж посилювалася дидактичним матеріалом. Вона, як сказано в анотації до неї, "зложена по методу виховального читання".

Отже, чи не вперше український укладач читанки вступає на сторінках навчальної книжки в активний діалог з юним читачем.

Щодо використання дидактичного апарату відзначаємо і підручник І.Огієнка "Рідне писання", виданий у 1918 р.

У вступному слові до вчителів І.Огієнко висловив таку педагогічну мету:

"Складаючи свою граматику для народної школи, я перш над усе пильнував, аби дати таку книжку, щоб вона була більше до читання дітям та до практичної їм роботи по вивченню рідної мови і щоб в неї дітям було як найменше завчати. Я дбав, аби кожний урок вести так, щоб висновок приходив сам собою і щоб мої висновки були дітям тільки на повторення" [12, 1].

Допоміжними стимуляторами у досягненні навчально-виховної цієї мети були "задачі" — різноманітні завдання до навчальних тем граматик — власне, дидактичний апарат. Саме він викликав в учнів зацікавленість навчанням, бажання самостійно вирішувати мовні і літературні проблеми. В наступні десятиліття таке спілкування буде розгортатися та урізноманітнювалося і в підручниках з літератури, стимулюючи бажання дитини органічно і глибоко пройтись написаним у читанці чи підручнику, активно навчатися.

Значним досягненням педагогічної думки і практики за Доби Визвольних Змагань стало видання кількох типів хрестоматій для середньої і вищої школи, укладених відомими вченими-філологами О.Дорошкевичем, М.Сумцовим, М.Плеваком, Д.Багалієм, А.Лободою, Д.Ревуцьким, М.Грунським та ін.

Міністерством освіти для використання у школах і вузах України рекомендувались книжки С.Єфремова з історії української літератури у повному і короткому викладах ("Історія українського письменства" та "Історія українського письменства. Короткий популярний курс").

Треба додати, що "Історія українського письменства" С.Єфремова як найбільш вагома праця з історії української літератури була видана вже у перші місяці української влади. Видавництво "Вік" надрукувало цю монографію 1917 р. у Києві. Протягом перших років радянської влади, а також у наступні десятиліття в українській діаспорі ця книжка служила настільною книгою, підручником не тільки для вчених, але й для школярів і студентів. Значення цієї праці видатного дослідника української літератури важко переоцінити навіть сьогодні. Це, перш за все, установлений вченим хрестоматійний ряд українських письменників, який не змінився і сьогодні; орієнтація на загальнолюдські цінності як критерії істини в літературознавчих дослідженнях; глибоке знання українського суспільного та культурного процесу тощо. Провідний літературознавець сучасності М.Наєнко вказує на гостру актуальність праць С.Єфремова для сьогоднішнього розвитку літературознавчої науки. Він стверджує: "Що швидше цей матеріал ("Історія українського письменства" та ін. праці — В.О.) буде освоєно, то менше буде "білих плям" у нашій духовності і певнішою буде хода наша до освоєння таїни слова в майбутньому" [14, 14].

У надзвичайно складний революційний період становлення Української держави

навчальні книжки видавалися з величезною напругою моральних і фізичних сил освітян, вчених і методистів. Українству потрібно було надолужувати величезні втрати, що накопичувалися на ниві народної освіти сотнями років.

Та в наступні десятиліття, за часів радянської влади, цей відчайдушний і вартий подиву героїзм став подаватися майже як злочин.

У своєму глибокому, але позначеному радянськими ідеологічними оцінками дослідженні "Нариси з історії методики української літератури" (1961 р.) академік О.Мазуркевич називає першим хрестоматійним виданням за часів Центральної Ради працю професора Київського університету М.Грунського "Хрестоматія по новій українській літературі" (1919 р.).

Академік у цілому схвалює факт появи цього навчального посібника, потрібного для нової школи, відмічає ряд його позитивних рис. Зокрема те, що автор-укладач високо цінує творчий геній основоположника нової української літератури І.Котляревського, внесок в українську культуру творів Г.Квітки-Основ'яненка, П.Гулака-Артемівського і Є.Гребінки, в яких виявляється живий зв'язок з народністю, і найбільше — творчість Шевченка як "першого великого поета нової великої літератури слов'янського світу". М.Грунський вже в той час, — пише О.Мазуркевич, — цілком справедливо підкреслював, що "Шевченко поклав початок дальшому розвитку художньої літератури на Україні" [15, 218].

Разом з тим О.Мазуркевич висунув ряд необґрунтованих звинувачень на адресу укладача: зокрема у тому, що М.Грунський дотримувався теорії "єдиного потоку", що, на думку критика, спричинило до включення у посібник творів, "які ні з ідейно-виховного, ні з педагогічно-психологічного погляду не були придатними для вивчення в школі" [там само, 219]. На думку О.Мазуркевича, це творчі доробки Г.Квітки-Основ'яненка, В.Гречулевича, О.Кониського і Б.Грінченка.

Крім того, у праці О.Мазуркевича закидалися на адресу М.Грунського звинувачення в тому, що "автор посібника намагався поставити себе поза політикою "урядів", що в той час змінювали один одного, але не зумів зорієнтуватись на насущні потреби трудящих, які героїчно відстоювали на Україні перші здобутки Великої Жовтневої соціалістичної революції" [там само, 219].

У цьому ж стилістичному ключі О.Мазуркевичем звинувачувались і інші автори-укладачі перших хрестоматій: О.Дорошкевич ("Хрестоматія по історії української літератури для старших класів гімназій, учительських семінарій, учительських інститутів та самоосвіти", 1918 р.); А.Лобода і Д.Ревуцький ("Хрестоматія по народній літературі для 5 і 6 кл. гімназії"); М.Сумцов, М.Плевако, Д.Багалій ("Народна словесність і стара література", 1918 р.).

Але з позицій сьогодення можна беззастережно стверджувати, що влада Української держави досягла значних успіхів у виданні потрібних і науково обґрунтованих навчальних книжок: тисячі шкіл одержували ці книжки, вчилися на них.

У добу Центральної Ради навчальний процес значною мірою забезпечували хрестоматії. Та учням і вчителям потрібен був саме підручник, якого з різних причин

педагогічна громада ще не могла запропонувати молодій українській школі: дуже вже короткий проміжок часу пройшов. Тут не можна не погодитись із оцінкою труднощів цього періоду нашої історії, зробленою вже названим автором "Нарисів з історії методики..." О.Мазуркевичем. Він писав: "...посібники видавались на Україні в тяжкі часи громадянської війни, коли суспільний лад ще не був встановлений, а школа і педагогічна наука — не підняті на ноги" [там само, 219].

Та все ж в останні місяці існування незалежної України підручник із літератури було видано. Ми, правда, достеменно не знаємо, де побачила світ ця книжка: на вихідних даних не вказано місця видання, але рік її виходу знаємо точно — це 1920 рік. Її укладачем був А.Воронець. Повна назва підручника: "Наші письменники. Життя та діяльність українських видатніших письменників. Підручник для учнів вищих початкових та середніх шкіл. Написав А.Воронець".

У вступному слові автор декларує пріоритетні підходи до вивчення рідної літератури, зокрема, однією з провідних не тільки для освіти, але й для всього суспільного життя українства є національна ідея. "Наша національна ідея, — пише А.Воронець, — відродження самостійного життя — переходить через цілі віки нашої історії" [16, 2].

Слід зауважити, що поняття "національна ідея" з'явиться в освітніх документах України лише в епоху нової незалежної Української держави, у 2002 р., у важливому державному документі — "Національній доктрині розвитку освіти", що далі розвиває і поглиблює доленосні ідеї української національної освіти, сформовані за доби Центральної Ради.

У підручнику А.Воронця даються критичні розбори (нарис) кращих творів українських письменників на основі тодішніх досягнень українського літературознавства від І.Котляревського до І.Нечуй-Левицького; укладач знайомить учнів з творчим доробком таких видатних письменників, як Г.Квітка-Основ'яненко, О.Стороженко, Є.Гребін-ка, Т.Шевченко, П.Куліш, Марко Вовчок, Л.Глібов, С.Руданський.

Кожна тема, а це коротка біографія та огляд творчості одного письменника, супроводжується рекомендаціями щодо самостійного поглиблення знань із допомогою різноманітних історико-літературних джерел. Наприклад, про творчість і життєвий шлях основоположника нової української літератури І.Котляревського подається така рекомендація для школярів: "Більш докладні відомості про літературну діяльність Котляревського можна дістати:

1. Єфремов С. Історія українського письменства. Розділ IV.
2. Коваленко Г. Століття "Енеїди" Котляревського ("Літературно-науковий Вісник" за 1898 р. Кн. X).
3. Євшан М.І. Котляревський. Збірник "Пошана", Харків, 1909 р.

Далі пропонуються для самостійних студій праці Б.Грінченка, М.Грушевського, статті із "Літературно-Наукового Вісника" [там само, 7].

У рекомендаціях до творчості інших письменників зустрічаємо посилання на праці

О.Барвінського, Д.Дорошенка, Ю.Романчука та ін.

Підручник відображає рівень розвитку на той час літературознавства в Україні з його національно-демократичними пріоритетами, прагненнями бачити Україну вільною, незалежною. Історико-літературознавчі аспекти розглядаються з урахуванням попередніх здобутків українських літературознавців та історико-літературної концепції С.Єфремова.

Часто у підручнику А.Воронця робляться посилання на художні тексти з повних видань творів того чи іншого автора.

За сьогоднішніми мірками можна стверджувати, що підручник перевантажений "академічним" підходом до літературної історії, його мова науково суха. Тут відсутній у сучасному розумінні цього поняття дидактичний апарат.

Така ситуація частково може пояснюватися нерозвиненістю на той час педагогічної і психологічної наук не лише в Україні, але й у Європі. А також тим, що українська педагогічна думка перебувала в надзвичайно скрутному матеріальному становищі: молода Українська держава змушена була відбивати напади країн-сусідів, переживати внутрішні політично-економічні конфлікти.

Розвиток національного шкільництва в епоху УНР мав величезний вплив на відродження українського шкільництва за її межами, у місцях компактного проживання наших співвітчизників у Східній діаспорі — на Зеленому Клину (Далекий Схід), у Східній Слобожанщині (сучасні Курська, Воронізька та Білгородська області Росії), у Краснодарському краї (Кубань), на Нижній Волзі та в багатьох інших районах. Саме в цей час починають налагоджуватись тісні контакти між українськими освітянами майже усіх земель колишньої Російської імперії, де компактно проживало українське населення. Там, де це було можливим, починають з'являтися навчальні книжки для українських дітей.